

❖ An Lúibín ❖

2 Mí na Samhna 2005

Deireadh an Fhir Mhóir

Thirty years ago an Australian Prime Minister was dismissed from office amid rage and rejoicing. The tumult has long died, but Gough Whitlam is still with us – a symbol of the new Australia that arose in the seventies.

Tá ceiliúradh 30 bliain á dhéanamh ar bhriseadh Gough Whitlam mar Phríomh-Aire na hAstráile sa bhliain 1975 – briseadh a spreag fearg i measc na bhfíreán agus ar fada go n-imeoidh sé as cuimhne na ndaoine.

Bhí Whitlam ar an gcéad Phríomh-Aire de chuid Pháirtí an Lucht Oibre le trí bliana is fiche nuair a tháinig sé i réim sa bhliain 1972, agus nocht sé féin agus a chomhghuaillithe aigne nua: tugadh aitheantas pholaitiúil don tSín, cuireadh deireadh leis an gcoinscríobh, tugadh na comhairleoirí míleata as Vítneam agus caitheadh i bhfad níos mó airgid ar an tsláinte, ar an oideachas, ar na healaíona agus ar chúrsaí Bundúchasacha. Cúrsaí airgid a threascair ar deireadh é; cheil an Seanad a chuid air agus bhris an tArd-Ghobharnóir é nuair a dhiúltaigh sé géilleadh. D'fhág an aigne nua úd a rian ar Mhalcolm Fraser féin, an polaiteoir coimeádach a tháinig ina ionad. Eisean ba thúisce a bhain feidhm sa tír seo as an bhfocal 'ilchultúrachas' mar rud a bhí le moladh, sa bhliain 1977. As sin a tháinig an tSeirbhís Speisialta Chraolacháin (SBS), atá ag craoladh ar fud na tíre in ocht dteanga is cheithre scór fós, cé nach bhfuil Gaeilge, Gàidhlig ná Breatnais orthu anois.

Deirtear gur thosaigh rudaí eile le Whitlam: iriseoirí a bheith ag síorchaint ar 'cheannasaíocht' agus béim síos á baint as na comhairleoirí státseirbhíse a bhí chomh tábhachtach sin sa seansaol. Is é an toradh a bhí air sin, más fíor, go bhfuil an Príomh-Aire dealaithe amach anois ón bpáirtí agus ón bpobal; ar an taobh eile de, tá méadú mór tagtha ar an méid pobalbhreitheanna agus suirbhéanna a mbaineann na polaiteoirí úsáid astu chun tuairimí an phobail úd a mheas. Ní hé an Fear Mór a bheartaigh na hathruithe seo, ach is féidir a áiteamh gur chuir sé tús le ré agus deireadh le ré. Is beag duine a shéanfadh go bhfuil sé fós chun tosaigh mar sheanóir poiblí, agus ní taise do Fhraser féin é – beirt atá ar aon intinn anois ar mhórán slite.

Scéala tíre

Music of Scotland: news from the Blarney Bulletin.

Tá scéal sa *Blarney Bulletin* (www.blarneybulletin.com) faoi cheol Albannach a lánseálfar ar 4 Mí na Samhna: *Roaming Free*, dlúthdhiosca le Rory Sinclair (fear giotáir) agus Colin Macleod (fidléir). Ceol traidisiúnta atá ann, agus ní dhéanfaí é murar bhuail an bheirt lena chéile ag Féile Náisiúnta an Cheoil Tíre i gCanberra sa bhliain 2004. Casadh ar a chéile iad arís agus arís eile ina dhiaidh sin i Victoria agus iad ag seinm go binn le chéile; seo é an toradh a bhí ar an teagmháil. Tá an traic *Glen Tilt* le cloisteáil ar an suíomh thuas más mian leat an ceol a bhlaiseadh

Maidir le Gough, tá *The Big Fella* ar fáil ar an suíomh céanna.

An Ghaeilge san Eoraip

Some argue that Europe will be the making of Irish, others that it will merely accentuate its symbolic role. The linguistic policies of the EU are complex and contested, with the increasing dominance of English being resisted and exploited in equal measure. In the meantime, states with lesser-spoken languages like Irish and Maltese are taking advantage of bureaucratic opportunities.

De réir ailt ar *The Guardian*, thaispeáin suirbhé a rinne an gníomhaireacht *Eurobarometer* gur ar sochar don Bhéarla agus don Ghearmáinis a chuaigh méadú an Aontais anuraidh agus gurb í an Fhraincis a bhí thíos leis. Tá Béarla ag 47% de shaoránaigh an Aontais. Níl Rúisis mar an dara teanga ach ag 5% acu – daoine ó Oirthear Eorpa den chuid is mó, ó bhíodh an teanga éigeantach ann.

Ar an taobh eile de, chuaigh an méadú ar sochar do na teangacha is lú labhairt. Beidh 21 teanga oifigiúil ag an AE faoin mbliain 2007, agus costas billiún euró ag gabháil le cáipéisí a aistriú dá bharr. Beidh Gaeilge, Catalóinis agus Bascais ann, agus Máltais freisin, teanga stairiúil Sheimíteach nach bhfuil á labhairt ach ag timpeall 400,000 duine, agus an Béarla ag cúngú uirthi i gcónaí. Tá an oifig stiúrtha aistriúcháin ar an roinn is mó san AE, 1,600 duine ag obair ann, timpeall 60 aistritheoir i gceann gach teanga, agus cáipéisí á n-aistriú go trí theanga nó níos mó. Ní nach ionadh, tá carn aistriúcháin ann cheana, agus méadú 5% ag teacht orthu gach bliain. Moladh go bhfoilseofaí achoimrí amháin de na cáipéisí is lú tábhacht, agus gan na cáipéisí iomlána a fhoilsiú ach i mBéarla agus i bhFraincis – tuairim nár fháiltigh na miondreamanna roimpi. Má tá slánú ag baint le cléireachas is gearr go mbeidh an Ghaeilge ar a seanléim arís.

Is é an Béarla teanga na ndrachaí agus na gconarthaí neamhfhoirmiúla de ghnáth. Le cúig bliana anuas tá laghdú timpeall 24% tagtha ar an méid Fraincise sna cáipéisí, agus méadú 32% ar an mBéarla. Chuir Rialtas na Fraince cúrsaí ar bun ag Avignon dá bharr chun go bhfaigheadh taidhleoirí ón iasacht eolas ar Fhraincis agus ar chultúr na tíre; b'fhéidir gurbh fhiú do Rialtas na hÉireann na taidhleoirí céanna a mhealladh chun an Spidéal le haghaidh tumchúrsa Gaeilge agus raimil óil.

Tá an tAE ag spreagadh úsáid na dteangacha i gcoitinne, agus b'fhéidir go mbunófaí gníomhaireacht nua taighde chuige – seanchleas a d'fhéadfadh cách a shásamh sna cúrsaí seo. Tá teangacha neamhfhorleathana a chur chun cinn ag *Eurolang* (www.eurolang.net), go fiú na gceann nach bhfuil á n-úsáid ach ag mionphobail áitiúla – Friúilis na hIodáile, mar shampla.

Tá an Ghaeilge i ngreim an dá bhruach. Ar nós na Briotáinise, tá sí faoi bhrú ag mórttheanga; ach ar nós na Catalóinise agus na Bascaise is teanga stáit í, agus cabhair le fáil aici ón rialtas, más mall míchothrom féin í. Is é an buntáiste is mó atá aici go bhfuil sí á cur chun cinn ag grúpa Gaeilgeoirí cathrach a bhaineann le haicme cheannais na tíre, cé gurb annamh a dhírítear aird ar an taobh sochpholaitiúil den scéal. Is fíor gur gníomh siombalach é úsáid na Gaeilge san AE, ach tá súil ag daoine go dtiocfaidh cúpla úll ar an gcaobh dá bharr. Beidh postanna Eorpacha ag gabháil léi, agus is mór an t-athrú é barúil a bheith ag daoine go bhféadfaí fíorfhaidhm a bhaint as teanga nach mbíodh inti ach ornáid chultúrtha, más sa bhaile nó i gcéin é. Más fíor do shuirbhé a rinne IrishJobs.ie (www.irishjobs.ie), is dóigh le 41% de phobal na hÉireann gur féidir úsáid a bhaint as an Ghaeilge san áit oibre, agus tá 35% den phobal ar a suaimhneas á labhairt. Cuireann an méid seo áthas ar Chomhdháil Náisiúnta na Gaeilge, agus iad á rá go bhfuil an Ghaeilge ceangailte anois le dul chun cinn a dhéanamh sa saol. Ar shlí amháin nó ar shlí eile, d'fhéadfadh an Ghaeilge post a fháil duit san Eoraip, agus ní gá gur in oifig aistriúcháin a chasfaí thú ach oiread. Is aisteach agus is iontach an rud é teanga na mbacach a bheith ina háis ag an meánaicme oilte. Tá an dá bhealach á dtabhairt leo sa mhéid go bhfuil buntáiste an Bhéarla acu

(agus ní beag an buntáiste é san Eoraip) agus deis acu sochar a bhaint as an nGaeilge mar cháilíocht oibre. Neosfaidh an aimsir an é leas na teanga é i ndáiríre.

Ní gá go mbeadh na mionteangacha i mbaol a múchta ag na mórtheangacha. Sa Danmhairg tá Béarla ar a dtoil ag formhór mór na ndaoine, ach i nDanmhairgis atá na leabhair agus na nuachtáin i gcónaí, agus is fearr le lucht ríomhaireachta féin a gcuid lámhleabhar a bheith sa teanga dhúchais. Is mór idir sin agus cás na Gaeilge, ach b'fhéidir go gcuideodh an Eoraip le Gaeilge a neartú sa bhaile mar theanga chultúir agus chumarsáide – i measc lucht ólta caife ar aon chuma.

Gàidhlig Pharlaiminteach

Plans are being made to elect more Gaelic-speaking members to the Scottish Parliament. At present there are two, and there is also a Language Act in place. Should the real work be done elsewhere?

Tá an Ghàidhlig ag leá ina shneachta shamhraidh in iarthar na hAlban, agus níl aon trácht fós ar Ghaeltachtaí cathrach i nGlaschú ná i nDún Éidean. Ar éigean a chloisfeá focal den teanga sa Pharlaimint – rud a chuirfeadh an Dáil i gcuimhne duit. Ina dhiaidh sin is uile, tá socair ag eagraíochtaí Gàidhlig ar iarrthóirí a chur chun tosaigh sna chéad toghcháin eile, cé gur admhaigh polaiteoir *engagé* nár chóir dul i muinín na reachtaíochta amháin chun an teanga a chur chun cinn. Tá an duine sin ar an mbeirt fheisirí i bParlaimint na hAlban a bhfuil Gàidhlig acu, agus is é a thuairim gur mhór an chabhair d'eagraíochtaí teanga a leithéidí a bheith ann chun leas na teanga a áiteamh.

Sa bhliain 2007 a bheidh na toghcháin, agus beidh timpeall fiche grúpa Gàidhlig ag ullmhú chuige. Níl an Ghàidhlig gan tacaíocht dlí anois féin, agus Acht Teanga ann ó thús na bliana. Ach treisiú teanga í a labhairt, agus ní bheidh aon dul chun cinn déanta i ndáiríre go mbeidh an Ghàidhlig lonnaithe go daingean i gcathracha na tíre. Tá an Ghaeilge go mór chun tosaigh uirthi ar an dóigh sin, rud arb é iarsma na hAthbheochana é, cé gur fada cainteoirí Gàidhlig le fáil i nDún Éidean mar shampla (is minic a chloisfeá mic léinn ón nGàidhealtachd ag cíoradh cúrsaí ina dteanga féin sna tithe tábhairne sa seansaol). Tá an teanga ó dhóchas san iarthar anois; tá Béarla ag cách mar an dara teanga, comhartha gur gearr go dtréigfear an Ghàidhlig ar fad, agus níl de rogha ann mar shlánú ach na sráideanna deisiúla. Tá tús déanta, agus tá mórán le déanamh fós; an gréasán Gaelscoileanna atá chomh forleathan sin in Éirinn níl ach a thosach le fáil in Albain, agus na deiseanna Eorpacha (an méid acu atá ann) atá le tapú as Gaeilge níl teacht orthu trí Ghàidhlig.

Ina dhiaidh sin, níor chóir a rá gurb é an réiteach Éireannach amháin a d'oirfeadh do chás na Gàidhlig. Tá a stair féin aici agus a pobal féin; ní raibh sí riamh fite fuaite sa náisiúnachas, agus níl sí dulta i ngreim i bhféiniúlacht na tíre trí chéile. Ach tá Albain ag iarraidh fós í féin a shainmhíniú, agus beidh baint ag an nGàidhlig leis sin: teanga a labhraítí ar fud na tíre.

TG4: cainéal faoi chuing

Should TG4 be separated from RTÉ? Should it be made advertisement-free? Can it be cleansed of English? The politics of language...

Ar *The Irish Times* le déanaí bhí píosa le Pól Ó Muirí a chuir in iúl go bhféadfadh TG4 a bheith ar an gcéad chainéal teilifíse a bheadh ag craoladh go hiomlán gan fógraí. B'in ceann de na moltaí

'radacacha' atá déanta ag RTÉ, agus deir Ó Muirí go mbaineann sé leis na iarracht atá á déanamh ag RTÉ ar neamhspleáchas TG4 a bhacadh.

Ní fios an sásóidh gealltanais den chineál seo bainistíocht TG4 agus tá an baol ann go gcuirfeadh sé olc ar an phobal. Thiocfadh dó go n-amharcfadh siad ar TG4 agus ar chlár Ghaeilge mar pholl mór dubh atá ag bli airgid ó chiste an cheadúnas teilifíse. D'fhéadfadh fosta go dtiocfadh maolú ar bhá an phobail le TG4 má bhraitheann an pobal go mbíonn orthu díol as stáisiún nach bhfuil ábalta ioncam fógraíochta a bhailiú.

Déantar tagairt freisin don mhéid Béarla atá ar an sceideal, rud a d'fhéadfadh aird Choimisiún na hEorpa a tharraingt ar an scéal, agus don mhéid athchraoltóireachta a dhéantar – an ghnáthsheift a leanann easpa airgid. Ní leor an fhógraíocht inti féin mar fhoinsé mhaoinithe; geallann RTÉ go roinnfidh siad go flaitiúil le TG4 má scarann siad, agus go gcuirfeadh go mór le hairgead coimisiúnaithe. Ar an taobh eile de, deir RTÉ go bhféadfadh an neamhspleáchas dochar a dhéanamh don státchraoltóireacht agus don chraoltóireacht Ghaeilge.

Is léir ar aon chuma gur beag pingin a bhaileodh leithéid TG4 ó na fógraí. Tá costas sách mór ag gabháil i gcónaí leis an teilifís, ach cothaítear TG4 ar an bpingin is saoire, agus dhéanadh beagán airgid bhreise difríocht mhór. B'fhéidir gurb é sin an argóint is fearr ar son an stáisiún Gaeilge a scaradh ó RTÉ: más féidir le maoiniú stáit breis cláracha Gaeilge a chur ar fáil – cláracha a bhféachfá orthu le fonn – is beag cúis ghearáin a bheadh ag an bpobal, nó ag an gcuid bheag sin den phobal ar cás leo an cheist seo. Tá sé d'acmhainn ag Éirinn anois stáisiún gan fógraí a bheith aici, agus an dea-shamplaí le fáil thar lear sa Bhreatain, san Eoraip agus san Astráil. Ceist chumhachta í i ndeireadh na dála, agus ní gá TG4 a choinneáil faoi shlat ag RTÉ go deo. Níl ag teastáil anois ach an misneach chun an léim a chaitheamh, go fiú más í léim an daill í.

Blúirí domhanda

Bits and pieces

Naoimh an dá chreideamh

D'ainneoin na seachnámha spairne a choinníonn Hiondúigh agus Muslamaigh in adharca a chéile tá naoimh ann a bhfuil meas ag an dá thaobh orthu. Orthu sin tá Lalla Arifa, misteach mná a rugadh sa bhliain 1335 AD. File í a chuir sonas spioradálta an anama in iúl. Bhíodh sí ag siúl léi go lomnacht, ag diúltú don saol agus dá colainn féin, agus ag teagasc i measc an phobail. I gCaismir tugann idir Hiondúigh agus Mhuslamaigh 'máthair' uirthi.

Sa Phacastáin, tír Ioslamach, tagann Hiondúigh agus Muslamaigh le chéile gach bliain ar feadh trí lá ag tuama Shíc Osman in oidheisceart na tíre. Tá triúr coimeádaithe oidhreachtúla i bhfeidhil an tuama, Muslamach agus beirt Hiondúch. Bíonn an tuama faoi bhláthanna ar fad lá na féile, agus tagann cóisir bhainise ó theach gach coimeadaí mar chomhartha ar an bpósadh idir an naomh agus Dia. Déanann na sluaite oilithreach, idir Mhuslamaigh agus Hiondúigh, ar an áit; bíonn ceol, rince agus amhránaíocht ar siúl, drumaí móra copair á mbualadh sa chlós, agus idir mhná agus fhir páirteach sa scléip. Tá an naomh ina phátrún ar leith ag grúpaí áirithe ban, agus léiríonn siad aontú an anama le Dia trí rince agus amhráin.

Cat san inneall

Tá praghas an pheitрил ag ardú i gcónaí, ach deir Christian Koch, ceapadóir Gearmánach, go bhfuil sé in ann scoth breosla orgánaigh a dhéanamh de bhruscar, de pháipéar agus de phlaisteach leis an tiontaire 'KDV 500'. Séanann sé, áfach, go bhfuil bun fírinne leis an scéalta go n-úsáideann sé cait mharbha chuige. Foilsíodh na scéalta ar an nuachtán *Bild*, ach dúirt Koch nach raibh bun ar bith leo.

'Breosla nádúrtha atá ann,' a dúirt sé le Reuters, 'agus réitíonn sé go maith leis an timpeallacht. Ach is mór an tseafóid scéal seo na gcat marbh. Níor bhain mé úsáid as cait riamh agus ní chuimhneoinn air go deo. Ar a mhéad, b'fhéidir go léimfeadh corrbhuaf isteach.'

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil cuir teachtaireacht dá réir chun: colger@melbpc.org.au.

Colin Ryan